

Management in ekonomija: ali je to dvoje ali eno? (Elementi za razumevanje postsocializma in managerske revolucije)

TONČI KUZMANIČ

Univerza na Primorskem, Slovenija

V prispevku avtor ugotavlja bistveno, a potlačeno enačenje, ki je značilno tako za postsocializme kot tudi za postkapitalizme in ki je v osnovi vseh postmodernih načinov najnovejšega, t. i. globalizacijskega gospostva. Gre za temeljno enačenje med ekonomijo in managementom. Avtor utemeljuje potrebo po odpiranju in premišljevanju tega (ne)razlikovanja in tako želi še bolj opozoriti na nevarnosti obstoječe odsotnosti razlikovanja, saj morda vodijo v nemišljenje in postmoderno totalitarno gospostvo globalizacije. Avtor vpeljuje razlikovanje predvsem s postavitvijo neoliberalizma kot osrednje argumentirane motorike managementa, ki jo veže na značilno postmoderno (in ne moderno!) subjektivnost. V nasprotju z »objektivnimi zakonitostmi«, na katerih – vsaj načeloma in idealno – temelji ekonomija, je za management značilno, da eksplicitno zapušča to področje objektivnosti in gospodarstva in se odpira proti subjektivnosti in celo revolucionarnosti ter samoumevnem gospostvu globalizacije na ravni globalne družbe (naturalizacija). V tem smislu se ekonomija in management gibljeta na dveh popolnoma različnih terenih in gre za dva radikalno različna pojavi, ki ju ne smemo izenačevati. Predpostavka obrambe pred najnovejšimi, postmodernimi oblikami gospostva je prav zmožnost tovrstnega razlikovanja.

Ključne besede: management, ekonomija, postsocializem

Celotno zadnje desetletje, intenzivneje pa vsaj od zadnje predvolilne kampanje naprej, smo priče čedalje ostrejšim besednim obračunom glede prihodnjega razvoja Slovenije. Tako Razvoja v celoti kot tudi in predvsem t. i. ekonomskega in gospodarskega razvoja, saj to dvoje ob izteku dobe razsvetljenstva nedvomno velja za Razvoj na splošno. Besedne izmenjave v zvezi z Razvojem ne potekajo več samo med politiki, temveč čedalje pogosteje tudi znotraj t. i. strok oziroma med strokovnjaki ter ne nazadnje tudi med navadnimi smrtniki. Večji del tega polemičnega rokodelstva poteka na nekem popolnoma novem terenu, ki ga doslej nismo bili vajeni in ki ga temu

primerno tudi ne poznamo, čeprav se zdi, da nam je zadeva vsaj od daleč poznana. O tem pričajo tudi same oznake, s katerimi se udeleženci polemike označujejo, občasno pa kar obmetavajo. Med najbolj izstopajočimi oznakami udeležencev v dosedanjem spopadanju je nedvomno oznaka neoliberalizem. Ob tako pogostem in vse prej kot vnaprej jasnem pojavljanju oznake neoliberalizma bi se kazalo povprašati, kaj ta razmeroma nova oznaka sploh pomeni?

Če izhajamo iz empiričnih dejstev, je najmanj, kar lahko rečemo za ta v naših prostorih nedvomno novi pojav, to, da se neoliberalci na vse kriplje trudijo prepričati javnost, da tokrat absolutno gre zares, da gre za samo prihodnost Slovenije. Slovenija bo (ob)stala ali ne (matrica biti-ali-ne-bit!) predvsem v odvisnosti od tega, ali bo sprejela neoliberalne nasvete in koncepte, sveto zatrjujejo neoliberalci. V tem kontekstu je zadeva neoliberalne govornice skrajno pomembna, kajti biti za neoliberalce, njihov način argumentiranja in njihove ideje ali biti proti temu, je hkrati medijsko predstavljeno kot biti za prihodnost Slovenije ali biti proti njej. Drugače rečeno, kdor je neoliberalen, je za Slovenijo, kdor ni, je proti Sloveniji. Če samo malo poenostavim, se torej množičnomedijsko neoliberalci kaže kot nekdo, ki lahko strukturno in v isti sapi izreče dvoje – ne le: »Prihodnost Slovenije – to sem jaz,« temveč ubesedi tudi tisto pregovorno predrevolucionarno (predmoderno) izjavo in dahne: »Slovenija, to sem jaz!«

Neoliberalni diskurz

Prav usodno vprašanje pri tem seveda je: kako je v začetku 21. stoletja kaj takega sploh mogoče? Kako se sploh lahko izrekajo takšne misli prav srhljivo srednjeveške vrste?¹ Ob tem bi se kazalo zavedati vsaj še neke skrajno pomembne podrobnosti. Namreč te, da svojih kategorij, konceptov, idej pravzaprav ne izgovarjajo znotraj katerega koli in kakršnega koli že znanega modernega sistema, kot so sistemi, s katerimi imamo po navadi opraviti v bolj ali manj znanih t. i. sistemskih teorijah ter teorijah, ki na njih temeljijo oziroma so iz njih izpeljane. To, kar neoliberalna govornica počne, strogo rečeno, ne sodi v nikakršen politični sistem, pa tudi ne zgolj v ideološki sistem. Ta neoliberalni diskurz prav tako ni doma v nikakršnem pravnem sistemu. Morda je bistveno poudariti, da ta zvrst diskurza tudi v gospodarski sistem ne sodi brez ostankov. Povrhu vsega pa je zadeva neoliberalizma po svoje skregana tudi s kakršnim koli zgolj ekonomskim sistemom oziroma ga – kot diskurzivno okolje – naravnost zavrača. Pri neoliberalni govornici² imamo opraviti z diskurzom, ki se nanaša na neki drug, drugačen in nov, paralelni ali celo »kon-

trasistem« (glede na omenjeno), ki zadnjih nekaj desetletij v glavnem sliši na ime sistem podjetništva (osnovne kategorije so: podjetje, podjetniško okolje, podjetniška ambicioznost, podjetniška klima in vse, kar je sploh lahko podjetniško) in ki ga nikakor ne gre mešati z gospodarskim, kaj šele z ekonomskim sistemom, kot se to najpogosteje napačno počne.³ Podjetništvo, gospodarstvo in ekonomija namreč nikakor niso nekaj, kar je mogoče obravnavati kot eno in isto. Da bi vse to postalo eno in isto, bi bila oziroma je potrebna inštalacija resne mišljenjske lobotomije, da ne rečem popolnega mrka mišljenja ali tega, kar Hannah Arendt imenuje *thoughtlessness*.⁴

Občutek in celo prepričanje, da je sistem podjetništva superiornejši, da je rešitev večjega dela, če že ne vseh ekonomskih, gospodarskih, političnih in siceršnjih zagat današnjega časa, tista ključna, a implicitna točka, ki jo je nujno treba ustrezno dojeti, če sploh hočemo zares diskurzivno razumeti formo in – šele potem je to mogoče – vsebino neoliberalne govorice. Kajti – in tu je osrčje problema – »štos« neoliberalizma kot diskurza, torej kot tipične govorice gospodarstva (nekoč se je temu reklo ideologija⁵), ni toliko na ravni vsebine (kaj neoliberalci govorijo), temveč ga je treba poiskati predvsem na ravni forme (kako govorijo). Če to formo razumemo zgolj kot eno med mnogimi in drugim enako, enakovredno, pa tudi ekvivalentno formo govorice, ne bomo nikakor zmogli zajeti odločilne, bistvene (pravzaprav naravnost prevratniške, revolucionarne) dimenzije tega diskurza. Ta pa je – tu ni velikih dvomov – skrita v (naddoločujočem) okviru Poslanstva (Mission), s katero in okoli katere je ta diskurz sploh lahko organiziran kot okoli svojega gravitacijskega sonca.⁶

Kaj mislim s to nekoliko abstraktno opredelitvijo? Če za ekonomski sistem, za gospodarski sistem in za podobne, torej običajne, bolj ali manj zastarele sisteme (in tipe sistemskega mišljenja in govoric) velja, da so klasični, celo tradicionalni in konservativni v tem smislu, da so vnaprej zapisani »logiki objektivnega«, »znanstvenega«, pa imamo v primeru neoliberalizma opraviti s popolnoma drugačno logiko. To je logika subjektivnega, za katero je značilno predvsem to, da se vrti okoli delovanja, akterja in celo Vodje. Če je za klasično logiko objektivnega (ne samo na področju sociologije, temveč tudi na področju ekonomije in številnih drugih področjih) značilno na primer predvsem nekaj takega, kot je »nevidna roka«, torej takšen ali drugačen Trg,⁷ je pri neoliberalizmu (ki nikakor ni isto kot liberalizem!) v ospredju predvsem Poslanstvo (Mission), torej Subjekt, Vodja, Karizma, Vizija in Ideja, ne nazadnje celo Intuicija. Če je intuicija nekaj čisto odvečnega s stališča ekonomista, je to nekaj nujnega s stališča nekoga, ki se »ukvarja z managementom«. Če se veliki znanstveni

krog politične ekonomije začne približno pri Smithu in Ricardu, in sicer predvsem s samokritiko prvega na točki »preveč subjektivne moralne filozofije«,⁸ smo (zdaj) v primeru neoliberalizma priče svojvrstni »vratitvi« cele paradigme politične ekonomije, in sicer s področja »objektivnega« (znanstvenega, newtonovsko-baconovskega, če hočete) na teren subjektivnega ter celo psihološkega in moralizirajočega. Točneje, z nastopom neoliberalizma gre za »vrnitev« v neko novo zvrst, zdaj seveda postmoderne »moralne filozofije«, ki je bila s stališča klasične ekonomije nekaj čisto odvečnega, če že ne norega. Zdaj, v položaju neoliberalizma, nimamo več opravka z Newtonom, z zadevami radikalne objektivnosti in objektnosti (kjer je svoboden kvečjemu samo eden, recimo Bog), temveč imamo prej opraviti s Fichtejem in Schopenhauerjem, če naj povem poenostavljeno in na kratko.

Skratka, največja napaka, ki jo danes sploh lahko naredimo, ko poskušamo razumeti neoliberalni diskurz, bi bila ta, da bi ga dojeli kot ekonomsko, gospodarsko ali kako drugo podobno »objektivno« zadevo, ki da meri na takšno ali drugačno »sistematiko« in Sistem. Še večjo napako pa bi naredili, če bi neoliberalizmu stregli s stališča – to je tisto, kar počnejo tudi številni današnji t. i. levičarji, vključno z antiglobalisti –, češ da gre za neko posebno ideologijo, ki v bistvu vendarle meri na tisto ekonomsko (v končni analizi pa na Kapital in na tisto kapitalistično⁹). Pri neoliberalizmu zadeve ne temeljijo na nikakršni sistematiki, na nobenem sistemu, na nikakršni objektivnosti in niti na nobeni ideologiji. Skratka, na nobenem od teh in podobnih »klasičnih konceptov« in pojavov, ki so bili značilni za moderno. Tu je na delu nekaj radikalno drugega in drugačnega, nekaj revolucionarnega in presežnega. V nasprotju z »nevidno roko« kapitalizma (in njemu ustrezajoče ekonomije) je tukaj na delu »vidna roka« postkapitalizma (in ne več kapitalizma!). Zdaj imamo opraviti s tem, kar bi se dalo opredeliti z izrazom »managerizem«, in sicer ne glede na to, ali zadevo opredelimo kot postkapitalistično ali kot postsocialistično.

Tam, kjer je bil nekoč (v dobrem starem kapitalizmu) ekonomist (stal je, kot neke vrste polbog), in sicer izven samega procesa (funkcioniral je kvečjemu kot nekakšen aktivni opazovalec), imamo zdaj (ne samo v ZDA) skrajno dejavnega Platonovega Demiurga-managerja (Stvarnika in ustvarjalca). Medtem ko se prvi, torej ekonomist, sklicuje na »objektivno delujoče zakone trga«, se je ta drugi (manager) – bolj kot kakršno koli plansko gospodarstvo v rajnikih socializmih – lotil znanstvenega načrtovanja in subjektivnega delovanja en gross. Če so prej (na primer na ekonomskih fakultetah)

poučevali o analitiki, opazovanju . . . , zdaj pri izdelavi izdelka, ki mu rečemo manager, poučujejo predvsem o delu in delovanju (poiesis, praxis). Če je bilo za ekonomijo še mogoče reči, da je »ideologija meščanskega razreda« (to je ubesedila kritika politične ekonomije), je ključna današnja ideologija neoliberalizma prav njena transideologija konca ideologije. (Lahko bi seveda še našteval, a naj to za zdaj zadošča.)

Managerizem

Poglavitna stvar (tukaj v teoretičnem pomenu das Ding) neoliberalnega diskurza, ki bi jo kazalo dojeti skrajno natančno, je predvsem to, da ne izhaja iz česa takega, kar bi se morebiti dalo opredeliti kot »pozicija«, kot »ekonomija« ali celo kot »pozicija ekonomije«. To, kar diskurz neoliberalizma počne, je nadvse inovativno, celo »opozicijsko«, a hkrati ni ne zgolj ideologija in ne politika, ni ne ekonomija in tudi ni nič takega, kar bi lahko bilo dojeto kot nekaj posebnega. Predvsem gre za nekaj, kar se percipira in samopercipira kot vzvišeno ter nadvse resnično. Je nekaj, kar je sicer hkrati vse prej našteto, a obenem tudi nekaj večjega in višjega, predvsem Novega ter ne nazadnje tudi mističnega v pristno srednjeveškem pomenu besede.

Kaj pa potem sploh je, če ni nič od omenjenega, celo ekonomija ne? Tisto Novo, kar bo pri tem prej ali slej treba razumeti v vsej kompleksnosti ter natančno analizirati, je prej omenjeni »managerizem«, ki ga vse preveč in zelo neodgovorno obravnavamo kot nekaj, o čemer že po definiciji »vse vemo«. Ker da je menda eno in isto kot kapitalizem, kar pa ni nič drugega kot izjava, ki temelji na misli, da je ekonomija pravzaprav isto kot management! Toda speljevanje managerizma na kapitalizem, postkapitalizmov in postsocializmov na kapitalizem in podobni prijemi so kvečjemu nekakšni reductio ad absurdum, torej znaki, da smo na točki nezmožnosti mišljenja ali na točki nemišljenja, kjer se nam vse, kar je, prikazuje kot eno, kot eden, kot večni in naravni kapitalizem. Drugače rečeno, smo sredi omenjenega nemišljenja ali thoughtlessness.

Žal tukaj ne morem posebno natančno razviti te skrajno zahtevne tematike,¹⁰ a naj se vendarle lotim vsaj nekega pomembnega dejtla. Kot že nakazano je referenčni okvir neoliberalnega diskurza v primerjavi s »klasično« ekonomskim (tudi z vsemi drugimi »klasičnimi«, torej modernimi diskurzi!) bistveno (celo revolucionarno) sprevržen. Je pač – in to je tisto, kar je najpomembnejše in obenem najtežje razumeti – izrazito postmoderen in hkrati tudi predmoderen (od tod prej nakazana srednjeveškost problema). Kaj to pomeni? To na ravni besed pomeni dobesedno to, da so pomeni vseh zna-

nih in običajnih kategorij ter besed, s katerimi neoliberalni diskurz operira, funkcionira, na videz povsem enaki in celo isti, a hkrati so radikalno drugačni, revolucionarno različni v primerjavi z ekonomskimi. Čeprav neoliberalizem najpogosteje uporablja bolj ali manj identične besede na ravni terminus technicus, so te – glede, na primer, na njihove »ekonomske« pomene – naravnost dekonstruirani in decentrirani (iztirjeni), in sicer tako, da so notranje prekvašeni s prej omenjenimi elementi subjektivnosti. Torej z elementi Poslanstva, Vodje, Vizije in vsega tistega, kar se pri vodenju (leadership) pojavi v skupku kot »karizma« in brez česar skrajno subjektivirani neoliberalni diskurz (v nasprotju s še razmeroma brezosebno in znanstveno »objektivno« ekonomijo!) sploh ne (z)more zafunkcionirati.

Naj to ponazorim še z vsem znanim primerom. Ne tako dolgo nazaj smo imeli kar nekaj časa priložnost spremljati slovenski spopad med »mladimi in starimi ekonomisti«. Tudi na primer tistega med Jožetom Mencingerjem in Jožetom P. Damijanom, čeprav sta ti dve osebi kvečjemu personifikaciji globljih in veliko širših obračunov in tendenc v postsocialistični Sloveniji, ter sploh v izjemno občutljivem trenutku, v katerem je t. i. zahodna civilizacija, z njo pa ves svet. Prav zato, ker je manipulabilna in manipulirajoča medijska srenja (mediji množičnega poneumljanja!) tem polemikam poskušala streči, češ da gre za »ekonomske polemike«, je treba močno poudariti, da tukaj sploh ne gre za nikakršno ekonomijo, kot se to dozdeva. To sploh niso več nikakršni spopadi, ki bi – kot se to zavajajoče kaže v novinarskih in t. i. strokovnih prispevkih – potekali »znotraj ekonomije« pa tudi ne »med ekonomisti«. To je kvečjemu nepomembna zunanost in še bolj skrajno zavajajoča naključnost, ki bi se rada prikazala kot nekakšen medgeneracijski, celo kot biološki spopad »mladih« in »starih«.

Pravzaprav gre tukaj za daljnosežne (prav revolucionarne) konceptualne spopade,¹¹ ki bi jih bilo treba natančneje opredeliti kot nekaj, kar je samo delno in v manjši meri »znotrajekonomske«. Gre za polemike in spopade »nove vrste«, za spopade, ki se v veliki meri vrtijo na relaciji moderno/postmoderno in kar bi se ožje dalo opredeliti kot spopade med (zastarelo?) ekonomijo kapitalizma (in socializma, kajti to dvoje je treba zmoči brati skupaj) in »brand new« neoliberalnim postkapitalističnim diskurzom managerizma, ki že bistveno in popolnoma vidno zapušča izhodiščni teren ekonomije (tako kapitalizma kot socializma ter tudi njunega nasprotja!), kot to poznamo, recimo iz 19. in prve polovice 20. stoletja. Natančneje rečeno, ekonomist ima za vnaprejšnji okvir svojega premisleka in vsakokratne argumentacije vedno vnaprej dano (ta vnaprej je sama bit njegove znanosti!) predvsem to, kar bi se dalo imenovati kot »zgolj ekono-

mija«. Opraviti ima z znanostjo, z bolj ali manj zakoličeno znanstveno aparaturo (kategorije, metode, predmet) na eni strani ter z gospodarstvom in delom/proizvajanjem ter trgov (ponudba/povpraševanje) na drugi strani kot tistimi nosilnimi referenčnimi točkami, znotraj katerih poskuša misliti in izjavljati, analizirati, svetovati. Hkrati je za tovrsten ekonomski položaj per definitionem značilno, da »organsko« upošteva tudi številne druge (pod)sisteme, ki se sučejo okoli ekonomije in s katerimi je v »horizontalnem« razmerju (na primer z državo, politiko, družbo, pravom, izobraževanjem).

Za neoliberalni diskurz pa to ne velja več oziroma velja samo pogojno ter bistveno drugače, kot je to (bilo) značilno za ekonomijo. V primeru neoliberalizma imamo opraviti ne le s sistemom »za sebe«, temveč zdaj celo s sistemom, ki se »samorazume« kot »razrešitev« težav vseh drugih (pod)sistemov. Posledično, glede na vse te druge morebitne podsisteme (ekonomija, pravo, država), neoliberalni diskurz funkcionira kot Sistem, ki je »svojim« podsistemom vertikalno nadrejen. Managerizem in njegov konceptualni motor neoliberalizem v nekem smislu v sebi povzameta vse nekdanje (pod)sisteme. Drugače in še bolj opisno rečeno, managerizem in neoliberalizem sta radikalno nova paradigmatiska pojava, ki sta vse prej kot ujeta v »zgolj« ekonomijo. Imata se za novo, rešilno (Poslanstvo) totaliteto, ki v sebi lahko zaobjame vse potrebno: naravoslovje, družboslovje in tudi humanistiko, če naj govorim na ravni običajnih področij vednosti.

Ekonomija in managerizem

Ekonomija je, če se izrazim zelo poenostavljeno, znanost, managerizem pa to niti slučajno ni. Še več, management to ne more biti in tega tudi noče. Samorazume se kot Sistem sistemov, kot »sistem svobode« par excellence. Vsako morebitno sprejetje, recimo »znanstvenosti«, pa bi zanj pomenilo omejitve in samoomejevanje elementarne svobode. Management je nekaj, kar je izhodiščno in radikalno drugačno, občasno celo bolj superiorno in je svojevrstna »več kot znanost« (v primerjavi z ekonomijo, na primer). Sistemsko rečeno je nekaj, kar je paradigmatško v položaju svojevrstnega Nadsistema.¹² Če je za ekonomijo običajno reči (delno tudi ustrezno), da je konservativna veda (to velja bolj ali manj za vse vede in za vso vednost, ki stoji na newtonovskih, modernih zasnovah), pa imata tako neoliberalizem kot tudi managerizem v sebi elemente, ki so per definitionem transcendentni glede na kakršno koli znanost, še posebno ekonomsko. Pojava neoliberalizma in managerizma sta znanilca »konca znanosti« in pojavljanja popolnoma nove, t. i. knowledge paradigme.¹³

Skrajno pragmatično rečeno: biti manager, kar vedno in nuče pomeni tudi biti »z managerskim poslanstvom« (Mission), sploh ne pomeni hkrati tudi biti ekonomist. Tudi »ukvarjati se« z managementom je vse prej kot ukvarjati se z ekonomijo. Da si dober, uspešen, prodoren, učinkovit manager, zadošča že to, da si fizik, psiholog, matematik, sociolog, mehanik ali popolnoma (ekonomsko in sicer) neizobražen. V radikalnem položaju zadošča, če si »odprte glave« in da si se pripravljen učiti po sistemu poskus- napaka. Če berete biografije najuspešnejših managerjev, boste pogostokrat naleteli na presenetljiv podatek, da so to ekonomsko (pa tudi sicer) bolj ali manj formalno neizobraženi (kar ne pomeni, da tudi neolikani in nevedni!) možje, nekakšni samouki, self-made men. Kot manager si po izobrazbi lahko sicer tudi ekonomist, a prav tako si lahko tudi geograf ali avtomehanic. Ne nazadnje managementa v ožjem pomenu besede sploh ni mogoče ustrezno razviti na ekonomskih fakultetah, to pomeni znotraj vnaprej danega, znanstveno rigidnega okolja, omejenega na »zgolj« ekonomijo. Managerska paradigma, ki je brez pojava neoliberalizma nemogoča, zares lahko nastane šele zunaj ozko ekonomskega okolja, in sicer tam, kjer se hkrati poučuje nekaj več/manj kot »zgolj« ekonomija. To je tisto, kar se je – tudi geografsko, ne samo paradigmatično rečeno – pripetilo v Sloveniji v zadnjih desetletjih, predvsem v Kranju, Mariboru, Kopru ... in ne v Ljubljani (na Ekonomski fakulteti).

Nikakor ni mogoče šteti kot naključno, da je managerska paradigma že po definiciji bolj doma v manj scientistično zadržanih **DA** kot pa v metafizični Evropi. Govoriti o managementu pomeni govoriti o stroki (tehne, ars, skill) ter predvsem o neki konkretni zvrsti dela/delovanja (nekaj novega na presečišču poiein in praxis), ne pa o »sterilni« znanosti (episteme, Wissenschaft, science). Govoriti o managementu pomeni govoriti predvsem o veščinah (tehne), in ne toliko o teoriji, če se izrazim po Aristotelovo.

Končno, neoliberalcem ne gre za nikakršne tematizacije v pomenu teoretizacij, temveč za praktično spreminjanje nečesa obstoječega, vsej prej kot zgolj teoretičnega. Neoliberalizem ni zadeva, ki bi prihajala iz sveta, za katerega je značilna »Vita contemplativa«, temveč je globoko v tistem, kar so srednjeveški teoretiki imenovali »Vita activa«. Neoliberalci ne obratujejo na gorivu dvoma in iskanja Resnice (kot to velja za znanstvenike in teoretike, tudi ekonomske), oni nastopajo s položaja tistih, ki že vnaprej vedo, oziroma tistih, ki jim je zadeva popolnoma jasna. Le implementirati je treba Resnico, ki jo že in nuče imajo. Oni so – filozofsko rečeno – pravzaprav na položaju ti-

stega, kar v Sloveniji že dve desetletji straši kot Hribarjeva »Resnica o resnici« in kar je doma v vsakokratnem postplatonizmu. Zadeva je prav marxovska: neoliberalcev ne zanimajo različne interpretacije sveta in njihove resnice, oni že imajo svojo, pravo Interpretacijo, s katero hočejo spremeniti svet. Njim ne gre za interpretiranje, temveč za spreminjanje, torej za vladanje, ne za teorijo, temveč za oblast. To, kar govorijo neoliberalci, ni *theoria* nekega raziskovalnega predmeta, temveč tehnika (tehne, skill) neke oblasti in vladanja.

Namesto sklepa: Sveti duh iz steklenice

Naj torej končam ta kratki, mestoma polemični premislek, ki ima namen odpreti nekatera ključna vprašanja našega časa in prostora, ki so v časih, v katerih živimo, skoraj popolnoma ignorirana.

Na vprašanje management in ekonomija – ali je to dvoje ali eno? odgovarjam, da je to dvoje. Še več, to dvoje je treba jasno in natančno razlikovati, pa naj je to še tako intelektualno zahtevno in praktično nehvaležno opravilo, polno zamer in nevšečnosti. Toda – in za to pri vsem tem gre – v okoliščinah, ko so in če so vprašanja, ki jih odpiram v tem besedilu, ignorirana in potlačena, če so spregledana in porinjena pod preprogo (recimo zato, da se ne bi komu zamerili), nastopijo radikalno druge in drugačne okoliščine. Nastopi namreč tista znana tema, za katero Hegel pravi, da so v njej »vse krave črne«, nastopi tisti položaj, v katerem ekonomija kot »Oče« in management kot »Sin« lahko zares postaneta tudi eno.

Drugače rečeno – in do tukaj sem hotel pripeljati besedilo –, osnovni pogoj, da bi to dvoje, da bi torej Oče (ekonomija) in Sin (management) postala eno, niso nikakršne domnevne »naravne danosti« in objektivnosti nekakšnega globalnega samorazvoja, temveč je to predvsem neki tretji element, dejavnik, ki ga sam imenujem »Sveti duh«. In ta Sveti duh ni nič drugega kot tema nevednosti, ignorance in potlačitve, ki jo ustvarjamo mi sami, in sicer s tem, da ne ločimo, da nismo zmožni ločevati ali pa nočemo ločevati tega dvojega (ekonomije od managementa). In prav s tem nerazlikovanjem, neločevanjem omogočamo in »inštaliramo« temo, v katero se čedalje bolj pogrezamo in iz katere čedalje očitnejše veje duh tistega nevarnega nemišljenja (*thoughtlessness*), o katerem tako prepričljivo govori Arendtova.

Vsakokratna oblast in vladanje seveda najbolj uspevata prav v okoliščinah, v katerih kraljuje svetniški duh prav tega in takšnega nemišljenja (*thoughtlessness*). Kolikor bolj absolutno je nemišljenje (*thoughtlessness*), toliko bolj totalitarna je lahko vladavina.

Opombe

1. Seveda gre za skrajno resne reči in stvari, o katerih za zdaj v tukajšnjih logih pravzaprav ni niti najbolj elementarnega zavedanja, ki pa jih je v ožjem, teoretičnem pomenu med prvimi detektiral semiotik in teoretik diskurzov Umberto Eco. Pred približno 30 leti je namreč začel opozarjati in svariti pred tem, kar je sam poimenoval *il nuovo medioevo*, torej novi srednji vek. Tudi njegovo izjemno popularno umetnino *Il nome della rosa* bi kazalo brati prav v tem kontekstu.
2. Podobno velja tudi za neokonservativizem kot verni politični spremljevalec neoliberalizma, a to ni predmet tega zapisa. Več o tem v Kuzmanić 2003a in Kuzmanić 2003b.
3. Zadeva neoliberalizma se na tej diskurzivni točki – kot je to danes postalo »naravno« – izteče v globalizacijo, a tukaj se s to stranjo problematike ne morem ubadati. Glede diskurzivnega prehoda na točki managerskega diskurza in povezave z globalizacijo glej Kuzmanić in Sedmak 2006.
4. Glej Arendt 1992.
5. Tudi danes seveda nedvomno velja, da je to, vsaj na prvi pogled, neke posebne vrste ideologem in ideologija. Tovrstni oznaki se izogibam, pa ne za to, da bi neoliberalizmu prizanesel, temveč zato, ker utegne biti zadeva zavajajoča in vso analitiko preusmeriti v napačno, ad absurdum redukcionistično smer. Po moji sodbi tukaj ne gre več za običajno ideologijo oziroma za nekaj, kar bi bilo mogoče kar tako (in kot vrsto) podrediti pod nekakšen obči rod (genos) ideologije. Po mojem razumevanju gre tukaj za nekaj dosti kompleksnejšega, analitično zahtevnejšega, kar je – glede na ideologijo – nekakšna več-kot-ideologija in kar ideologijo »pripelje do njenega konca« (v pomenu udejanjenja!) oziroma kar je vsaj deloma zares mogoče dojeti kot vrsto nekega »novega rodu«. Neoliberalizem je nekaj novega predvsem v tem smislu, da gre za podružbljeno, socializirano zadevo, ki jo sam imenujem »civilna religija« oziroma »religija družbenega«. Je nekaj, kar temu družbenemu ni nadrejeno in ločeno od njega (kot naj bi to veljalo za vsako religijo in ideologijo), temveč je eksplicitno v njem udejanjeno, celo dokončno materializirano. Posebnost tega analitičnega »več-kot-ideologija položaja« je med drugim tudi v tem, da se ji s tradicionalnimi prijemi »kritike ideologije« (od Marxa do frankfurtske šole) ne da več ne slediti in ne je razumeti (kvečjemu lahko ustvarjamo dodatne zmešnjave), kaj šele, da bi se ji dalo učinkovito postaviti po robu.
6. O religioznih (ne le protestantskih) izhodiščih in postreligioznih posledicah takega diskurza bo kmalu mogoče več prebrati v analitični knjigi, ki je kritika Druckerjeve postteoretične govornice in naj bi v letu 2007 izšla pri založbi Mirovnega inštituta v Ljubljani. S skupino sodelavk in sodelavcev smo se zadnja leta ukvarjali prav z natančnim branjem in kritičnimi interpretacijami bolj ali manj celotnega knjižnega opusa prvega managarskega avtorja – P. F. Druckerja. Pri

tem smo največ pozornosti namenili prav njegovim osnovnim kategorialnim prijemom ter hkratni odsotnosti kakršnega koli epistemološkega reza.

7. To je tista vrsta »objektivnosti«, ki jo še vedno malikujejo vsi ekonomisti pa tudi vsi liberalci in konservativci, ne glede na to, kar ex professo so. Toda to ne velja tudi za neoliberalce in neokonservativce. V nasprotju s tem, v bistvu še vedno globoko »vernim« odnosom do trga (»nevidna roka« je seveda značilno neoreligiozna stvaritev edinburškega razsvetljenstva, o kateri obstaja precej ustrezne literature, pa naj je še tako ignorirana), pa neoliberalci in neokonservativci sodijo med bolj aktivistične ljudi, ki se zadevam ne prepuščajo kar tako (pa naj so še tako božje) in ki raje »vzamejo stvari v svoje roke«. »Svoboda«, ki je v klasičnem liberalnem in konservativnem mišljenjskem položaju še vedno na »strani trga« (in torej Boga), je zdaj, torej v primeru neoliberalizma in neokonservativizma, nedvomno na strani Subjekta, ki se udeležuje na tem trgu. Drugače rečeno, tukaj Subjekt ni več Trg (kaj šele Bog), tukaj je zdaj Subjekt človek, nekakšen »Bog človek« ali podjetnik in vodja ter manager, kot se mu reče (v končni analizi seveda organizacija/podjetje, a o tem kdaj drugič).
8. Več o tem v Kuzmanić 1996 – predvsem del, ki obravnava Adama Smitha.
9. Najmanj, kar bi bilo dobro takim priporočiti, je branje očeta managementa in barda neokonservativnega diskurza, torej Druckerja, in sicer vsaj njegove knjige *Post-Capitalist Society* (1993).
10. S to problematiko se delno srečujem v knjigi, ki sem jo skupaj s sodelavci s Fakultete za management Koper pripravljali lani in bo pri založbi Fakultete za management Koper izšla v naslednjih mesecih z naslovom *Managerski diskurz: etične, politične, ideološke in komunikacijske dimenzije*.
11. Dejansko gre tukaj seveda za najbolj elementarna vprašanja gospodarstva in tipov vladanja. Tisto, kar je tukaj razmeroma težko spregledati in česar bi se bilo dobro skrajno resno in natančno zavedati, je to, da namesto da bi bile takšne razprave o gospodarstvu in vladanju kot nekoč zapakirane (vsaj v teološke ali pa) v politične besede, da so te zdaj embalažirane v nekakšno kvazi ekonomsko govorico ali v to, kar imenujem neoliberalna antipolitika ali managerizem. Tako kot so nekoč magi in zdravniki svoje »rezultate« skrivali pred pacienti in jih izgovarjali v šifriranih sporočilih ali v latinščini, se tudi danes o ključnih zadevah gospodarstva in vladanja govori v kvazi ekonomski latovščini ali v obliki, ki jo sam imenujem neoliberalni managerski diskurz.
12. Ta paradigmatski Nadsistem, ki je nadvse revolucionaren, lahko revolucijo tudi zares izpelje šele takrat, ko se združi s »političnim« neokonservativizmom, na primer reaganizmom, thatcherizmom, janšizmom, a to je že druga pravljica. Glej Kuzmanić 2003c.

13. O tem, kako to funkcionira pri »očetu managementa«, P. F. Druckerju, in kakšne posledice utegne imeti, glej Kuzmanić 2006.

Literatura

- Arendt, H. 1992. *Eichmann in Jerusalem: a report on the banality of evil*. London: Penguin.
- Drucker, P. F. 1993. *Post-capitalist society*. Oxford: Butterworth-Heinemann.
- Kuzmanić, T. 1996. *Ustvarjanje antipolitike: elementi genealogije družboslovja*. Ljubljana:
- . 2003a. Neokonzervativnost post-socializma. V *Neokonzervativizem*, ur. C. Oberstar in T. Kuzmanić. Ljubljana: Mirovni inštitut in Inštitut za sodobne družbene in politične študije.
- . 2003b. Post-socializem kot vzhodna oblika reaganizma in thatcherizma. V *Neokonzervativizem*, ur. C. Oberstar in T. Kuzmanić. Ljubljana: Mirovni inštitut in Inštitut za sodobne družbene in politične študije.
- . 2003c. Tuđmanizem in janšizem (nacije-države in postsocializmi). V *Nova desnica*, ur. C. Oberstar in T. Kuzmanić. Ljubljana: Mirovni inštitut in Inštitut za sodobne družbene in politične študije.
- . 2006. The construction and functioning of knowledge in Drucker's 'theory' of management (ethics, politics and management). V *Advancing business and management: proceedings of the 7th international conference of the Faculty of Management Koper, 1967–1980*. Koper: Faculty of Management.
- Kuzmanić, T. in S. Sedmak. 2006. Globalization, transition and the discourse of management. *Managing Global Transitions* 4 (2): 101–114.